

SOTA-ARKISTO JA SUKUTUTKIJA

Nimi Sota-arkisto saattaa tuoda helposti mieleen paikan, jossa tiukkailmeiset sotilaat vartioivat salaisia asiakirjoja, ja jonne pääsy vaatii pitkän paperisodan tai vähintäänkin ao.virkamiesten runsaskätistä lahjontaa. Näin lienee asia vielä esim. Venäjällä, mutta ne, jotka omassa Sota-arkistossamme ovat käyneet, ovat kyllä huomanneet, että näinhän asia ei lainkaan ole, vaan yleisilme ei juuri eroa muista julkisista arkistoista. Sotilashenkilöitä saattaa näkyä tutkijasalissa tutkimustyötä tekemässä, mutta arkiston koko henkilökunta on siviilejä.

Tässä esityksessä on siis tarkoitus paneutua Sota-arkistoon ja sen kokoelmiin nimen omaan sukututkijan näkökulmasta. Ensin lienee kuitenkin syytä paneutua Sota-arkistoon kokonaisuutena, sen vaiheisiin, tehtäviin, kokoelmiin jne. Itsestäni voin tässä yhteydessä kertoa myös jonkin sanan. Olen Sota-arkistossa tutkijan virkanimikkeellä ja toimin sota-arkistonhoitajan apulaisena eli siis olen arkiston ns.kakkosmies. Tehtäväni ovat asiakirjahallinnon puolella, eli hoidan kentälle päin tapahtuvaa neuvontaa, ohjausta, koulutusta ja valvontaa. Arkistoon suoritettavat asiakirjaluvotukset tapahtuvat minun kauttani.

YLEISTÄ SOTA-ARKISTOSTA

Lyhyesti sanoen Sota-arkisto on puolustus-hallinnon so.puolustusministeriön ja puolustusvoimien sekä sisäasiainministeriöön kuuluvan rajavartiolaitoksen arkistoviranomainen ja keskusarkisto. Se siis ohjaa ja valvoo näiden hallinnonhaarojen toimintaa ja ottaa vastaan niiden pysyvästi säilytettävät asiakirjat. Tämän lisäksi se antaa tietoja hallussaan olevien asiakirjojen pohjalta ja toisaalta antaa asiakirjoja halukkaiden tutkittavaksi. Lisäksi se ottaa vastaan myös yksityistä asiakirja-aineistoa ja toimii asian tuntijana erilaisissa niin arkistolaitosta

yleensä, puolustushallinnon asiakirjahallintoa kuin sotahistoriaakin koskevista asioista.

Sota-arkisto kuuluu organisatorisesti puolustusvoimiin. Se on osa vuonna 1993 toimintansa aloittanutta Maanpuolustuskorkeakoulua. Tämä asema on tietyn historiallisen kehityksen tulos, ei niinkään sen toimintaa kuvastava. Oikeampi paikka olisi suoraan Pääesikunnan alainen laitos.

Sota-arkisto sijaitsee Helsingin Kruunuhaassa. Sen käytössä oleva rakennus on alun perin Venäjän armeijalle v.1885 valmistunut viljamakasiini. Arkistorakennukseksi se on sikäli erikoinen, että kaikki säilytystilat, siis arkistovarastot, ovat maan päällä, neljässä kerroksessa, kellaritiloja ei ole lainkaan. Tilat ovat jo jäämässä ahtaiksi, ja niinpä arkistolla on säilytystila myös Hämeenlinnassa, vanhalla kasarmialueella olevassa rakennuksessa. Siellä voi hätätilassa käydä asiakirjoja tutkimassa, mutta normaalitapauksessa ne tilataan Helsinkiin. Pääosa Hämeenlinnassa olevasta aineistosta on uutta, siis viime vuosikymmeninä syntyntä aineistoa, mutta lisäksi siellä sijaitsevat kaikki sotilastuomioistuinten asiakirjat.

Arkisto perustettiin kesällä 1918 keräämään käydyin vapaussodan aineisto talteen. Tässä vaiheessa arkistoon kertyi niin asiakirjoja kuin esineistöä. Jälkimmäiset siirrettiin kymmenen vuoden kuluttua perustettuun Sotamuseoon. Näin ollen arkiston vanhin aines oli vuodelta 1918. Valtionarkiston kanssa tehdyn vaihtokaupan ansiosta arkistoon siirrettiin sieltä koko autonomian ajan sotaväen asiakirja-aines, vuodesta 1812 alkava. Sota-arkistossa ollut punaisten joukkojen aineisto siirrettiin vastaavasti valtionarkistoon.

Jotain tunnuslukuja arkiston toiminnasta on myös hyvä nähdä, jotta voi sijoittaa sen omalle paikalleen maamme julkisten arkistojen joukossa. Arkiston hyllymetrimäärä on noin 32 000, mikä oikeuttaa kirkkaasti

toiseen tilaan maamme arkistojen joukossa. Kun/jos tapaturmavirastoon vielä kuuluva Sotilaslääkintäarkisto liitetään osaksi Sota-arkistoa, nousee hyllykilometrimäärä yli 40:n, mikä lähentelee jo Kansallisarkiston määriä. Pieni osa, parisen prosenttia kokonaismäärästä on salaista aineistoa. Lukuunottamatta eräitä oikeudellisia asiakirjoja, tämä aines on sodanjälkeistä tuotantoa.

Tutkijakäyntejä on vuodessa noin 5000. Tutkijoiden koostumus on monenkirjava. Näitä on vaitöskirjanlaatijoista graduntekijöihin, yleisesikuntakurssia suorittavista kapteeneista nuoriin kadetteihin, tieteiskirjailijoista muistelijoihin. Moni käy tutkimassa oman sodanaikaisen joukkonsa vaiheita omien muistojen vahvistamiseksi. Arkiston karttakokoelma, joka käsittää mm. luovutetun alueen ja muidenkin entisen Neuvostoliiton karttoja, on suosittu eri syistä naapurimaahan matkaavien keskuudessa. Varsinaisia sukututkijoita on vielä melko vähän. Tieto siitä, että Sota-arkistolla on jotain annettavaa myös sukututkijoille, ei liene levinnyt kovin laajalle.

Tässä yhteydessä korostan, että tutkijaksi voi ovesta vapaasti kävellä kuka tahansa, mitään ennakoilmoittautumisia tai lupia ei tarvita. Tutkijapalvelumme on saanut kiitosta palvelualttiudesta ja toimitusten nopeudesta. Yleensä tilaamansa saa varsin pian, tietenkin joskus syntyy ruuhkiakin. Tutkijasalin 14 paikkaa täyttyvät tarkkaan vilkkaimpina aikoina, mutta jostain aina löydetään tutkimustilaa, varsinkin kauempaa tulleille.

Muusta yleisönpalvelutoiminnasta mainitsen selvityspyynnöt ja muut tiedustelut. Vuonna 1994 vastattiin kaikkiaan n.3000 erilaiseen kirjalliseen tiedusteluun, joista monet ovat varsin suuritöisiä. Nämä liittyvät mm. palvelustietoihin, rintamatunnuksiin yms. Huomattava osa tiedusteluista tulee nykyisin ulkomailta. Näitä ovat mm. Itä-Karjalassa suomalaisten miehittämällä alueella olleiden kantaväestöön kuuluneiden henkilöiden kyselyt omista vaiheistaan. Varsinaisia tutkimuksia ei arkisto voi tehdä, vaan jokainen joutuu tulemaan sen itse tekemään.

Sota-arkiston henkilömäärä on 15 vakinaista ja lisäksi 3 tilapäistä työntekijää, mikä on aivan mitätön siihen työmäärään nähden,

joka odottaa tekijäänsä. Erilaiset juoksevat asiat vaativat tekijänsä, jolloin eräs arkiston perustyö, arkistonjärjestäminen, jää vähäiselle huomiolle. Kuitenkin sota-arkistossa on järjestettävää ja luetteloitavaa aineistoa mittavat määrät. Niinpä sukututkijakin voi yhtä ainoaa asiakirjaa etsiessään saada eteensä metrin verran mappeja ja tiedon, että ko.asiakirja on mahdollisesti jossain näistä kansioista ja jos ei löydy, tuodaan seuraava metri. Tai sitten tutkija saa voimapaperiin viime sotien aikana tiukasti sidotun paketin, jota nyt yli 50 vuoden kuluttua avattaessa löytyy asiakirjojen lisäksi kuollut täi. No, tällaiset tapaukset ovat marginaalisia, yleensä sentään luettelot pitävät paikkansa ja asiakirjatkin ovat kohtuullisessa kunnossa. Erityisesti suojeluskuntien asiakirjat ovat kehnossa järjestyksessä.

SOTA-ARKISTON KOKOELMAT

No niin, tässä on tullut perustietoa Sota-arkistosta ja sitten voin siirtyä varsinaiseen asiaan eli sukututkimukseen. Selvää tietenkin on, että mikään perusarkisto tällä saralla Sota-arkisto ei ole. Sukupuun runko on muodostettava muualla. Sota-arkiston mahdollisuus on sitten antaa puulle lisää tuuheutta, siis täydentää esi-isien (tässä tapauksessa nimen omaan isien) elämänvaiheita ja siten elävöittää sukutaulua. Sieltä on siis mahdollista saada lisätietoja sotaväen palveluksessa olleista henkilöistä. Uudemmissa asiakirjoissa on tietoja myös sukulaisuussuhteista. Ensin kuitenkin lyhyt katsaus vanhan sotaväemme vaiheisiin.

AUTONOMIAN AJAN SOTAVÄKI

Suomen sotaväki oli kokonaan värvättyä vuosina 1812-54. Aluksi perustettiin mm. kolme jääkärirykmenttiä, kussakin kaksi pataljoonaa. Vuonna 1819 jääkärirykmenteistä kaksi muutettiin jalkaväkirykmenteiksi ja v.1827 kaikista kolmesta rykmentistä tuli tarkk'ampujaprikaateja, kussakin edelleen kaksi pataljoonaa. Kaikki nämä joukot lakautettiin v.1830.

Ruotujakolaitos oli käytössä vv.1854-68. Yhdeksän ruotutarkk'ampujapataljoonan rinnalla toimi neljä värvättyä joukko-osastoa. Nämä olivat Suomen Kaarti ja Krena-

töör tarkkampungapataljoona sekä kaksi meriekipaasia, eli laivastojoukkoa.

Asevelvollisuuteen perustuvaan järjestelmään Suomessa siirryttiin vuonna 1881. Arpa sai kutsunnassa ratkaista, joutuiko mies aktiivi- vai reservipalvelukseen. Aktiivipalvelus suoritettiin Suomen Kaartissa, Rakuunarykmentissä tai sitten jossain kahdeksassa tarkkampungapataljoonassa. Reservi harjoitteli reservikomppanioissa, joita oli neljä jokaista tarkkampungapataljoonaa. Aktiivipalvelukseen joutuneet palvelivat kolme vuotta, jonka jälkeen he olivat kaksi vuotta reservissä. Muiden palvelusaika kesti viisi vuotta.

Asevelvollinen sotaväki lakkautettiin 1902, ja viimeisenä suomalaisena joukko-osastona lopetti toimintansa Henkivartioväen 3. Suomalainen tarkkampungapataljoona eli Suomen Kaarti vuonna 1905. Esimerkkinä suomalaisjoukkojen kasarmien kohtalosta mainittakoon, miten kävi 7:nnen eli Hämeenlinnan tarkkampungapataljoonan majapaikoille. Itse pataljoonan ja sen Urjalan reservikomppanian kasarnit luovutettiin venäläisille. Lammin reservikomppanian rakennukset joutuivat vankeinhoitohallitukselle, Oriveden komppanian kasarmista tuli parantola ja Saarijärven rakennukset jäivät ilman käyttöä.

AUTONOMIAN AJAN ASIAKIRJAT

Aloittakaamme asiakirjojen tutkiminen vanhimhasta päästä ja siirtykäämme saman tien hetkeksi Sota-arkiston ulkopuolelle. Sota-arkiston asiakirja-aineisto alkaa siis vuodesta 1812. Sitä vanhempaa militaariaineistoakin on toki olemassa. Suomalaisia joukko-osastoja koskeva Ruotsin-vallan aikainen sotilasmateriaali on tutkittavissa Kansallisarkistossa. Osittain se on alkuperäisenä, osittain Ruotsin Sota-arkistosta kuvattuina mikrofilmirullina. Näitäkin sukututkija saattaa joutua jossain vaiheessa tutkimaan.

Sota-arkiston vanhin sarja on siis autonomian ajan suomalaisen sotaväen asiakirjakoelma, nimeltään Militaria-sarja. Nimi periytyy Valtionarkistosta, Sota-arkistossahan kaikki on "militariaa". Se on arkiston sarjoista antoisin tämän hetken sukututkijalle. Se on järjestetty kronologisesti ja organisaatiota seuraten.

Mitä sukututkija sitten voi Militaria-sarjasta löytää ja miten? Mikäli etsitty henkilö kuuluu alipäällystöön tai miehistöön, ovat tärkeimmät lähteet värvätyn sotaväen ja ruotuväen ajalta ns. katselmusrullat (mönsterullor) ja asevelvollisen sotaväen ajalta joukko-osastokohtaiset miehistöluettelot.

Katselmusluetteloista tietoja hankittaessa on tiedettävä etukäteen etsityn henkilön joukko-osasto. Sotilaat on merkitty joukko-osastojensa rulliin vakanssinumeroidensa mukaisessa järjestyksessä. Mikäli tutkija ei tiedä tätä numeroa, hän saattaa joutua selaamaan kirjaa enemmänkin, jotta löytää etsityn. Katselmusrullista saa mm. seuraavia henkilötietoja: ikä, syntymälääni, pituus, aviosääty, palvelukseenastumisvuosi sekä palvelussopimuksen uusiminen ja sen pituus.

Kun tutkimuksen kohteena on asevelvollisessa sotaväessä palvelut henkilö, on tietojen hankkiminen helpompaa. Jos etsityn joukko-osasto ei ole tiedossa, se saattaa löytyä ns. kutsuntaluettelosta. Autonomian ajan kutsuntaluettelot muodostavat Sota-arkistossa oman sarjansa (K-sarja). Henkilötietojen lisäksi luettelosta löytyvät maininnat kelpoisuudesta sotapalvelukseen sekä joutuminen joko palvelukseen tai reserviin. Kutsuntaluettelot laadittiin lääneittäin, jossa on mainittu, mihin kutsuntapiiriin kukin maamme kunta kuului.

Asevelvollisen sotaväen miehistöluetteluihin sotilaat on merkitty aakkosjärjestyksessä, tai sitten niissä on aakkoselliset hakemistot miehistä. Luettelon antamista tiedoista mainittakoon syntymäpaikka ja -aika, isän nimi ja ammatti, lapsien nimet, uskonto, ammatti, lukutaito, palveluksen vaiheet ja reserviin siirtyminen. Palveluksen kulkua voi seurata päiväkäskyjen, sairaskirjojen ja rangaistuspäiväkirjojen kautta. Diaarikirjoja selaamalla voi löytää ko. henkilöä koskevia kirjeitä. Samoja tietoja löytyy myös reservikomppanioiden arkistoista.

Mainituissa luetteloissa esiintyvät myös joukko-osastojen upseerit, mutta näistä on tietoja muissakin yhteyksissä. Otettakoon tässä esille Haminan kadettikoulun arkisto, josta löytyy mm. koulutodistuksia sekä ansioluetteloita. Viimeksi mainitut ovat valitettavasti enimmäkseen venäjänkielisiä.

Autonomian ajan lopuksi otettakoon vielä huomioon, että Suomeen sijoitetun runsaslu-

kuisen venäläisen sotaväen asiakirjat lähtivät pääasiassa joukkojensa mukana Venäjälle, jonka eri arkistoista niitä voi löytää. Asiakirjoja on myös Kansallisarkistossa. Sota-arkistossa niitä ei ole lainkaan.

ITSENÄISYYDEN AIKA

Ajan kuluessa tulevat myös Suomen itsenäistymisen jälkeiset asiakirjat sukututkijalle yhä tärkeämmäksi. Vuodelta 1918 Sota-arkistossa on ns. Vapaussodan historian komitean arkisto, josta tutkija voi löytää henkilökuvia valkoisten, siis hallituksen puolella taistelleista. Valkoisten joukkojen asiakirjat ovat myös tutkittavissa. Punaisten asiakirjoja puolestaan on paitsi Kansallisarkistossa myös Työväen arkistossa ja Kansan arkistossa.

Itsenäisyyden alkuaan mielenkiintoisuuksiin kuuluvat myös Itä-Karjalan vapauttamiseen tähdänneet sotaretket sekä Viron vapaussodan suomalaiset vapaaehtoiset. Nämä aineistot ovat myös osittain tallella, ja ne sisältävät mm. henkilöluetteloita ja sota-päiväkirjoja. Jotta näitä keksii tutkia, pitää tietenkin olla tieto tai aavistus ko.henkilön osallisuudesta tällaiseen toimintaan.

Vapaussodan jälkeen luotiin Suomen rauhajan puolustusvoimat osittain uudella pohjalta. Asevelvollisuus säilyi mutta arpo-minen jäi pois. Kaikki kelvolliset saivat astua varusmiespalvelusta suorittamaan. Kantakirjajärjestelmä otettiin taas käyttöön. Siihen merkittiin edelleen kaikki asevelvolliset. Hakemiston avulla kirjasta löytyy haluttu henkilö, jonka palvelusura on siitä luettavissa. Kantakirjoja, jotka säilytetään Sota-arkistossa, pidettiin vuoteen 1930 saakka, jolloi järjestelmä muuttui. Siirryttiin edelleenkin voimassaolevaan kantakorttijärjestelmään.

Kantakorttien tiedot ovat periaatteessa samat kuin kantakirjoissakin. Suurin ero on säilytyspaikassa. Kantakortit säilytetään nykyisissä sotilasläänien esikunnissa niin kauan kuin mies on asevelvollinen, siis reservissä tai nostoväessä. Yleensä tämä tarkoittaa 60 vuoden ikää. Sen jälkeen kortit siirretään edellämainittuun Sotilaslääkintä-arkistoon, joka, kuten sanottu liitetään vuoden 1996 aikana Sota-arkistoon.

Järjestelmä nykyisellään on hankala, koska tutkittaessa henkilön sodanaikaista palvelua täytyy tietää, mihin joukkoon hän on kulloinkin kuulunut. Tämä tieto on saatavissa vain kantakorteista, ja vasta kun se on saatu, voidaan kaydä etsimään hänen komppaniansa vaiheita sotapäiväkirjojen ym. asiakirjojen avulla. Kaatuneista ja kadonneista henkilöistä on tekeillä tiedosto, josta vaivatta löytyy tiedot siihen merkityistä vainajista. Näiden avulla on mahdollisuus saada selvyttä ko. henkilön katoamiseen liittyvistä olosuhteista ja tapahtumista.

Kun henkilön joukko-osasto on selvitetty, voidaan ryhtyä tutkimaan ko. yksikön vaiheita eri lähteistä, mm. sotapäiväkirjat, päiväkäskyt, kirjelmät, käskyt, luettelot jne.

Puolustuslaitoksen palveluksessa olleista henkilöistä on itsenäisyyden alusta alkaen laadittu ansioluettelot. Näihin on henkilö- ja palvelustiedot merkitty varsin tarkoin. Näitä pidetään luonnollisesti edelleenkin.

Muista kuin mainittuihin ryhmiin kuuluneista henkilöistä on mahdotonta löytää tietoja muuten kuin tietämällä jotain ko. henkilön joukko-osastosta tai palveluspaikasta. Tarkoitän esimerkiksi sodanaikaista lotta- tai työpalvelua. Näistä on merkintöjä lähinnä palkka- ja päivärahalistoissa, jotka laadittiin joukko-osastoittain.

Suojeluskunta- ja Lotta Svärd-järjestöjen arkistoja penkomalla voi löytää tietoja näissä järjestöissä aktiivisesti toimineista henkilöistä. Ja jos jonkun sukulainen on lähettänyt sotamuistonsa Sota-arkistoon, löytyvät ne yksityisarkistojen joukosta.

Koska tässä lopussa on oltu varsin lähellä nykyaikaa, on tietenkin huomioitava tietosuojan rajoitukset.

Sota-arkisto

Käyntiosoite: Siltavuorenranta 16, Helsinki

Postiosoite: PL 266, 00171 HELSINKI

Puhelin: 90-161 6362

Tutkijasalin aukioloajat:

1.9.- 31.5. ma-pe 8.00-16.00

ti-to 8.00-16.00

1.6.- 31.8. joka päivä 8.00-16.00